
I. MASA ROTUNDĂ: RELAȚIILE MILITARE ROMÂNNO-RUSE – 11 MARTIE 2013

ASPECTE ALE RELAȚIILOR MILITARE ROMÂNNO-RUSE ÎN SECOLELE XV-XIX

THE RUSSIAN-ROMANIAN MILITARY RELATIONS (15th – 19th CENTURIES). A RAPID REVIEW

*Dr. Sergiu IOSIPESCU**

Rezumat: *Lucrarea prezintă legăturile ocazionale ale Principatelor Române cu rușii de la finele secolului al XV-lea, când Ștefan cel Mare a încercat fără succes să atragă marele ducat al Moscovei în Cruciada antiotomană. După mijlocul secolului al XVII-lea confrunțați cu o nouă fază a expansiunii otomane sub marii viziri Köprülü principii români au eșuat din nou în tentativa de a atrage pe moscoviți în războiul cu Înalta Poartă. Doar în anul 1711 s-a stabilit o scurtă alianță militară între țarul Petru I Romanov și principele Moldovei Dimitrie Cantemir, dar războiul cu Imperiul Otoman s-a soldat cu o catastrofă. În cursul următoarelor războaie contra Imperiului Otoman (1736-1739, 1768-1774, 1787-1792) Rusia a luptat pentru propria-i expansiune în Balcani și prin pacea de la Kuciuk Kainargi (21 iulie 1774) a obținut dreptul de intercesiune în relațiile Principatelor Române cu Poarta. La sfârșitul unui nou război cu Imperiul Otoman (1806-1812), în pofida dreptului internațional, Rusia a anexat partea dintre Prut și Nistru a principatului românesc al Moldovei, pe care a numit-o în 1813 Basarabia. Victoria din războiul de la 1828-1829 i-a dat Rusiei prilejul să anexeze de la Imperiul Otoman Delta Dunării care făcuse parte în evul mediu din Principatele Române, și totodată să-și impună după 1829 protectoratul asupra Moldovei și Țării Românești. În vremea ocupației ruse de după război (1829-1834), guvernatorul general Pavel Kiseliiov împreună cu colaboratorii săi români – Barbu Știrbei, Mihail Sturdza, Constandinică Paladi, Alexandru Dimitrie Ghica și alții – a acționat pentru reformarea statului, introducându-se regimul constituțional și creându-se, de asemenea, nucleul unei noi oștiri permanente. Prin înfrângerea în Războiul Crimeei (1853-1856) Rusia a pierdut protectoratul asupra Principatelor și a fost nevoită să înapoieze o parte din Moldova anexată la 1812.*

* sergiu_iosipescu_arheo@yahoo.com

Războiul Oriental din anii 1877-1878 a prilejuit o importantă cooperare militară între România și Rusia. Armata română de operații (50.000 de oameni) a participat la campanie în vestul Bulgariei și cu trupele ruse a obținut o strălucită victorie la asediul Plevnei, principala rezistență otomană la nord de Balcani. Din păcate insistențele Curții ruse de a anexa din nou partea Moldovei, pierdută la 1856, a împins România, sub principele, apoi regele Carol I (1866-1914), să se alăture Triplei Alianțe (1883). Doar stăruitoarea politică a ministrului Afacerilor Străine al Rusiei Serghei Sazonov (1910-1916), susținut de țarul Nicolae al II-lea, a reușit apropierea dintre cele două țări, preliminară alianței lor în vremea Primului Război Mondial.

Cuvinte cheie: Ștefan cel Mare; Marele Ducat al Moscovei; Petru I; Rusia; Dimitrie Cantemir; Basarabia; România; Plevna; Serghei Sazonov; Carol I.

Abstract: The paper presents the occasional relations of the Romanian Principalities from the end of 15th century when Stephen the Great tried without success to embody the Great Duchy of Muscovy in the anti-Ottoman Crusade. After the middle of the 17th century, faced to a new phase of Ottoman expansionism under the Köprülü great viziers Romanian princes failed again to attract Muscovite in the war with Sublime Porte. Only in 1711 a short military alliance between tsar Peter I Romanov and Demetrius Cantemir, prince of Moldavia was effective but the war with the Ottoman Empire ended in a catastrophe. During the following wars against the Ottoman Empire (1736-1739, 1768-1774, 1787-1792) Russia fought for its own expansion in Balkans and by the peace of Kuciuk Kainardji (21 July 1774) obtained from the Grand Turk a right of intercession in the Romanian Principalities relations with the Porte. After a new war (1806-1812), despite the international right, Russia annexed the territory between the rivers Prut and Nistru (Dniester) a part of the Romanian Principality of Moldavia, named in 1813 Bessarabia. The victory in the war of 1828-1829 offer to Russia the opportunities to annex the Danubian Delta, formerly, in the Middle Ages, a part of Romanian Principalities, and to establish its protectorate over Moldavia and Walachia. During the occupation of the Principalities after the war (1829-1834), the governor general Pavel Kiseleff with his Romanian collaborators – Barbu Știrbei, Mihail Sturdza, Constandinică Paladi, Alexandru Dimitrie Ghica etc. – proceeded to the reformation and modernization of the state, introducing a Constitutional regime and also creating a nucleus of the new permanent army. By the defeat in the Crimean War (1853-1856) Russia lost the protectorate over the Principalities and was obliged to return to them a part of Moldavia annexed in 1812. An important military cooperation between Romania and Russia was occasioned by the Oriental War of 1877-1878. The Romanian army (50.000 men) participated at the campaign in West Bulgaria and with Russians troupes obtained a brilliant victory at the siege of Plevna, the principal Ottoman resistance north of the Balkans. Unfortunately the insistence of Russian Court to annex again the part of Moldavia lost in 1856, impose shortly to Romania under the prince afterwards king Charles I (1866-1914) to join the Triple Alliance(1883). Only the sustained policy of Russian Foreign Affairs minister Sergey Sazonov, backed by the tsar Nicholas II, realized a rapprochement between the two countries, a preliminary to their alliance during IWW.

Key words: Stephen the Great; the Great Duchy of Muscovy; Peter I; Russia; Demetrius Cantemir; Bessarabia; Romania; Plevna; Sergey Sazonov; Charles I.

Istoria relațiilor româno-ruse începe odată cu trecerea de la antichitatea târzie la evul mediu, de la originile popoarelor moderne și începuturile Europei de astăzi. Aflate pe laturile orientală și respectiv occidentală a istmului baltico-pontic, pe drumul de la varegi la greci, popoarele rus și român au intrat în contact odată cu expansiunea statului kievian spre stepele nord-pontice și Dunărea maritimă și a relațiilor acestuia cu Imperiul bizantin, în Commonwealth-ul căruia evoluau și ducatele românești din bazinul carpatic și de la Dunărea de Jos. Migrațiile popoarelor turcice, pecenegi, uzi, cumani prin culoarul stepei nord-pontic și nomadizarea acestora au făcut sporadice aceste contacte, întrerupte odată cu marea invazie mongolă (tătară) din anii 1236-1241 și extinderea ulterioară din Carpați la Ural, în stepele pontice și caspice a Hanatului mongol al Hoardei de Aur. De la întemeierea Principatelor române și până în ultimul sfert al secolului al XV-lea nu au existat relații politice sau militare cu marele cneaz al Moscovei, antecesorul Rusiei moderne, doar rari călători ruși în drum spre Țarigrad (Constantinopol), Muntele Athos sau Sfântul Mormânt aducând știri de la Moscova. Între țările române și relativ micul stat din jurul Moscovei se aflau marele ducat al Lituaniei și Hanatul Hoardei de Aur, căruia marele cneaz rus îi era tributar.

Târziu, în contextul marii politici pontice a lui Ștefan cel Mare, după cucerirea de către otomani a Caffei și Mangupului în Crimeea (1475), domnul Moldovei a încercat, fără succes, atragerea marelui cneaz Ivan Vasilevici în alianța împotriva sultanului Mehmed al II-lea și scurtcircuitarea marelui comerț otoman al Mării Negre prin deschiderea unor noi drumuri spre Orientul Îndepărtat¹. În același scop politic, la 1483, fiica lui Ștefan cel Mare, Elena a fost căsătorită cu fiul marelui cneaz al Moscovei, având un fiu – moștenitorul prezumtiv al tronului –, dar în 1502 și mamă și fiu au fost îndepărtați de la succesiune și au dispărut. Marele comerț ruso-otoman, îndeosebi de blănuri, făcuseră mai avantajoasă menținerea unor relații pașnice dintre Moscova și Istanbul. Astfel că la 1498-1499 Ștefan cel Mare muștra pe cuscrul său, marele cneaz Ivan al III-lea, că nu se gândește și nici nu participă în vreun fel la Cruciada antiotomană care se pregătea și care s-a și desfășurat în anii 1500-1502.

La mijlocul secolului al XVII-lea în contextul renașterii militare otomane sub dinastia marilor viziri Köprülü², a presiunii exercitate de Poartă asupra principatelor Țării Românești, Transilvaniei și Moldovei, principele acesteia din urmă a solicitat sprijinul marelui cneaz Alexei Mihailovici. Astfel s-a ajuns la încheierea unui tratat (17 mai 1656) prin care marele cneaz promitea sprijin militar pentru recucerirea românească a cetăților Chilia, Tighina (Bender) și Cetatea Albă cu teritoriul lor, în

¹ Pentru aceste relații care s-ar fi concretizat într-un tratat la 1482 v. K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, București, 1955, p. 212.

² V. Mircea Soreanu, *Marii vizirii Köprülü (1656-1710)*, Editura Militară, București, 2002.

schimbul recunoașterii suzeranității moscovite³. Îndepărtarea din scaunul domnesc a principelui Moldovei, Gheorghe Ștefan (1653-1658) a făcut inaplicabil tratatul.

Renașterea militară otomană sub marii viziri Köprülü a dus la cea mai mare extindere a Imperiului otoman în stepele nord-pontice, războaiele de cucerire a Căminitei și Ucrainei poloneze amenințând grav principatul românesc est-carpatic. În aceste împrejurări principele Moldovei Ștefan Petriceicu (1672-1673, 1673-1674), împreună cu fostul domn al Țării Românești, Constantin Șerban (1654-1658), deopotrivă refugiați în Polonia, au negociat cu țarul Alexei Mihailovici Romanov condițiile încheierii unui tratat de sprijin militar împotriva Porții, marele cneaz rus afirmându-și disponibilitatea de a acorda ajutorul său în schimbul supunerii principatelor (10 martie 1674)⁴. Totuși din chiar conținutul negocierilor se putea sesiza obiectivul imediat al Curții moscovite, supunerea Ucrainei de dincolo de Nipru, dominată de otomani⁵. Tatonările pentru o cooperare militară antiotomană s-au reluat după asediul Vienei (1683), ajungându-se chiar la un tratat (1688) între marii cnezi ruși, între care și Petru Alexeievici, și principele Țării Românești, Șerban Cantacuzino. Este interesant de semnalat însemnătatea acordată între clauzele militare a eliminării prezenței tătare din sud-estul principatului Moldovei (Bugeac)⁶, factor de disuadare și dificultate majoră în desfășurarea oricărei ofensive antiotomane spre sud.

O altă etapă a relațiilor militare româno-ruse a avut loc în vremea războiului nordic (1700-1721). După bătălia de la Poltava (8 iulie 1709) intervenția marelui duce Petru I în Polonia a provocat războiul ruso-otoman (1710-1711).

În aceste condiții Poarta a considerat prezența în scaunul domnesc al Moldovei a principelui Nicolae Mavrocordat, fost mare dragoman, drept nepotrivită situației de criză și a numit ca domn pe Dimitrie Cantemir, fiul lui Constantin vodă, de multă vreme stabilit la Constantinopol și cunoscut cercurilor politice și diplomatice din capitala Imperiului Otoman. Cercetările istorice ale lui Dimitrie Cantemir referitoare la evoluția Imperiului Otoman, la „creșterea și descreșterea” acestui stat, confortate de participarea sa personală la bătălia de la Zenta (1697), unde asistase la decisiva înfrângere a armatei sultanului în fața forțelor imperiale romano-germane ale prințului Eugeniu de Savoia, urmată de pacea de la Carlowitz (1699) și pierderea de turci a celei mai mari părți a fostului regat al Ungariei, i-au întărit convingerea crizei decisive a marelui imperiu al sultanilor. Ideea a fost exprimată voalat încă de opera sa *Istoria Ieroglifică* și ulterior de faimoasa *Incrementa atque decrementa Aulae Othomanicae*. În anii 1700-1709 atenta urmărire a peripețiilor Războiului Nordic și decisiva victorie a armatei lui Petru I în bătălia de la Poltava l-a făcut să

³ D. Ionescu, *Tratatul lui Gheorghe Ștefan cu rușii*, în „Revista istorică română”, III, 1933, pp. 234-247.

⁴ Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza, D. C. Sturdza, *Acte și documente la istoria renașterii României*, vol. I, București, 1888, pp. 9-12.

⁵ *Ibidem*, p. 11.

⁶ *Ibidem*, pp. 12-14.

creadă că țarul va fi succesorul sultanilor în sud-estul european. Cu aceste date preliminare ale analizei politice, principele Dimitrie Cantemir a preluat cârmuirea Moldovei în decembrie 1710, încercând imediat o transformare a regimului politic în sensul, modern atunci, al absolutismului monarhic și al domniei ereditare.

Deja în vremea când se aflase la Constantinopol principele român avusese contacte cu trimisul țarului Petru I la Poartă, contele Piotr Andreevici Tolstoi, poate și prin apartenența celor doi la francmasonerie, Dimitrie Cantemir angajându-se să coopereze cu Moscova. „Făgăduințele ce le-am făcut” față de trimisul rus, despre care va vorbi mai târziu, nu sunt cunoscute, dar este cert că încă din iarna 1710/1711, imediat după sosirea sa la Iași, principele a intrat în corespondență cu țarul prin trimiterea de curieri militari. Un sol al țarului, raguzanul Sava Vladislavovič a sosit la Iași unde a negociat cu principele termenii tratatului de alianță politico-militară dintre cele două părți. Principele Moldovei Dimitrie Cantemir a obținut însă din partea lui Petru I doar diploma de la Luck (13 aprilie 1711)⁷ al cărui original latin a fost publicat cu facsimil pentru prima dată în anul 1973 de regretata eminenta istoric medievalist Maria Holban, mătușa mea.

Conform diplomei date de Petru I și contrasemnate de ministrul contele I. I. Golovin, se lua act de supunerea domnului Moldovei și țarul primea sub protecția sa „poporul Moldovei” „împreună cu celelalte popoare creștine”, pe care făgăduia să le elibereze de sub jugul turcesc. După acest preambul urmau 17 articole. Prin primul supunerea Moldovei către Rusia se făcea prin jurământul domnului și diploma țarului, care rămâneau secrete până la intrarea trupelor ruse în principat. La sosire lor oastea domnului urma a se uni cu acestea, țarul angajându-se să apere Moldova de turci (art. II). Domnia Moldovei urma să rămână familiei Cantemir, schimbată doar în caz de ruptură cu Rusia sau abjurarea credinței ortodoxe de vreun domn (art. III). Articolele următoare detaliau noul statut al monarhiei în Moldova. Articolul XI preconiza reluarea stăpânirii Moldovei asupra Bugeacului (Basarabia), a cetăților pierdute la 1484, Chilia și Cetatea Albă, a Tighinei (Bender). Cetățile Moldovei urmau să primească garnizoane moscovite (art. XII). Articolul XIII prevedea că pacea dintre Rusia și Imperiul Otoman nu se va face lăsând Moldova sub dominația acestuia din urmă. În caz de înfrângere, lui Dimitrie Cantemir și familiei sale i se acorda adăpost în Rusia și un statut corespunzător situației și bunurilor pierdute în Moldova și la Constantinopol (art. XIV-XV). Următoarele două articole cuprindeau asigurările, jurate ale prevederilor diplomei.

De îndată ce primele detașamente ale trupelor ruse de sub comanda feldmareșalului Șeremetiev au intrat în Iași (30 mai 1711), principele Dimitrie Cantemir a lansat o proclamație prin care făcea un rechizitoriu contra abuzurilor Porții și încălcării tratatelor cu Moldova și chema poporul la arme până la 15 iunie –

⁷ Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza, Colescu Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, București, 1900, pp. 15-18; pentru interpretare cf. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, pp. 105-108.

termen ulterior prelungit până la 15 iulie – sub pedeapsa confiscării averilor și afuriseniei⁸. S-au format, după mărturia unui partizan al domnului, Ion Neculce, 17 polcuri (regimente), cu câteva mii de oameni, armamentul fiind heteroclit și insuficient. Țarul apelase de la început la principe pentru aprovizionarea armatei sale, ceea ce, în condițiile unei slabe recolte și a resurselor precare ale domniei, era extrem de dificil dacă nu imposibil.

De-a lungul războiului marele duce rus a încercat, fără succes, atragerea de partea sa a principelui Țării Românești, Constantin Brâncoveanu (1688-1714), dar acesta, perfect informat asupra efectivelor militare ale beligeranților și a programului politic al lui Petru I, a evitat participarea la conflict. Un corp de oaste care trebuia să forțeze intervenția oastei muntene alături de țar, a zăbovit la asediul Brăilei, cucerită la 24 iulie – singurul succes al campaniei.

Cu toate că oastea Moldovei, condusă personal de domn, a reușit în lupta de la Bârseni pe Prut de la 7 iulie să degajeze avangarda rusă, ce înaintase imprudent, totuși, în bătălia de la Stănilești (19 -23 iulie), armata rusă și forțele principelui au fost înfrânte, încercuite și țarul silit să încheie pacea (23 iulie 1711)⁹. Tratatul nu cuprindea nici o prevedere referitoare la Moldova. Dimitrie Cantemir și familia sa s-au retras împreună cu trupele ruse, de acum începând prodigioasa sa activitate la Curtea țarului și, îndeosebi aceea de istoric¹⁰.

Din desfășurarea următorului război ruso-austro-otoman (1735-1739) liderii politici din principate s-au edificat asupra marelui proiect ponto-balcanic al Imperiului Rusiei și nu au susținut militar campania acestuia.

Sub împărăteasa Ecaterina a II-a, marele război ruso-otoman din anii 1768-1774, a dat ocazia unei părți a factorilor de decizie din Țara Românească și Moldova să sprijine cu trupe efortul militar rus în speranța obținerii independenței și unirii Principatelor românești, solicitată de români cu precădere în negocierile din 1772-1773 de la Focșani și Nemirov. Speranțele au fost spulberate de pacea de la Kuciuk-Kainargi (21 iulie 1774) prin care, pentru prima dată, Curtea rusă obținea un drept de intervenție în relațiile dintre Principate și Poarta otomană. Era începutul real al regimului fanariot în Principate.

Un al doilea război ruso-austro-otoman (1787-1792) sub împărăteasa Ecaterina a II-a nu a influențat semnificativ statutul internațional al Principatelor Române dar, prin conjugarea sa cu a doua și ulterior a treia împărțire (1795) a Poloniei, cu desființarea acestui stat, Imperiul Rusiei a devenit vecinul principatului Moldovei pe fluviul Nistru.

⁸ N. Iorga, *Carol XII, Petru cel Mare și țările noastre*, în „Analele Academiei Române”, seria II, t. XXXII, 1911, pp. 100-102, 126-127.

⁹ A. J. Turghenev, *Historica Russiae Monumenta*, t. II. Sankt Petersburg, 1842, pp. 304-305.

¹⁰ Foarte recent o delegație reprezentativă de intelectuali ruși a prezentat darul Federației Ruse către Academia Română, ediția facsimilată a manuscriselor cantemiriene conservate în Rusia.

Înserat marilor transformări mondiale provocate de conflagrațiile napoleoniene, războiul ruso-otoman din 1806-1812, în timpul căruia trupe române, în special pandurii, au sprijinit armata rusă, s-a încheiat prin pacea de la București (28 mai 1812) prin care Rusia, în ciuda dreptului internațional, anexa partea principatului Moldovei dintre Prut și Nistru (denumită ulterior oblastia și apoi gubernia Basarabia).

Un nou război ruso-otoman (1828-1829), în timpul căruia trupe române au participat alături de armata rusă, s-a încheiat prin pacea de la Adrianopol (14 septembrie 1829), pace prin care se stabilea protectoratul rus asupra principatelor Moldovei și Țării Românești. Totodată, Delta Dunării, odinioară parte a principatului Țării Românești, ulterior a Moldovei, era anexată de Imperiul Rusiei. Ocupația militară rusă prelungită vreme de aproape șase ani și menținerea încă patru ani a unei comunicații din Basarabia la cetatea Silistrei¹¹ au influențat serios evoluția Principatelor Române.

De o categorică importanță în acest sens a fost prezența în fruntea administrației ruse din octombrie 1829 și până în primăvara anului 1834, pe cea mai mare parte a ocupației, a generalului Pavel Dimitrievici Kiseliiov. Apropiat decembrieștilor, preocupat de desființarea șerbiei în Rusia și de reformarea imperiului – direcții pe care nu le-a putut urma în propria țară sub domnia lui Nicolae I, totuși un protector al său – generalul Kiseliiov a reușit să aplice o parte din ideile sale în Principate. Aici el a avut colaborarea câtorva dintre marii boieri cu studii occidentale, între care Barbu Știrbei, Mihail Sturdza și, în domeniul militar, Constandinică Paladi și Alexandru Dimitrie Ghica. În afara alcătuirii și aplicării regimului constituțional prin introducerea în anii 1831 și 1832 a Regulamentelor Organice, preluându-se elementele viabile ale fostei organizări militare și în primul rând a pandurilor, au fost constituite nucleeele armatelor moderne în Țara Românească și Moldova, întemeiate cu precădere pe experiența generalului Kiseliiov și a colaboratorilor săi din războaiele napoleoniene¹². Influențele ruse propriu-zise, mai mult formale, s-au estompat treptat după Revoluția de la 1848-1849 din țările române. Este simptomatic faptul că un reformator și om politic de talia generalului conte Kiseliiov, numit ambasador al țarului la Paris după Războiul Crimeei, a preferat să rămână definitiv în capitala Franței, fără să mai revină în Rusia până la moarte (1872).

În Războiul Crimeei (1853-1856) Principatele Române au fost ocupate de armatele țarului Nicolae I, și unități ale armatei Țării Românești au fost folosite de comandamentul rus în luptele de pe Dunăre cu otomanii. În retragerea armatei ruse (vara 1854), comandamentul acesteia a încercat să atragă și oastea principatului Moldovei care, respingând ordinul de plecare, a fost înconjurată de trupele țariste și

¹¹ Conform Tratatului de Pace de la Adrianopol aceasta rămăsese sub ocupația rusă până la deplina achitare de Imperiul otoman a datoriei de război.

¹² I. C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și regulamentul organic*, București, 1934.

dezarmată. Prin pacea de la Paris (30 martie 1856) principatul Moldovei relua partea sa sud-vestică, dintre Prut, Dunărea maritimă și Marea Neagră precum și Delta Dunării (ulterior preluată de Imperiul Otoman, sub autoritatea Comisiei internaționale a Dunării).

În cursul războiului ruso-otoman din 1877-1878 armata română de operații (50 mii de oameni) a participat la conflict în urma solicitării exprese a înaltului comandament rus, a marelui duce Nicolae, depășit de rezistența otomană din tabăra fortificată de la Plevna. Principele Carol I, ajutat de vestitul general genist Totleben, a preluat comanda trupelor române și ruse de la asediul Plevnei, încheiat prin capitularea acesteia (10 decembrie 1877). După încheierea păcii de la San Stefano (3 martie 1878), stăruința rusă de a anexa cele trei județe ale României din sud-estul Moldovei, recuperate la pacea de la Paris, au provocat o criză politico-militară care s-a încheiat odată cu pacea de la Berlin (13 iulie 1878). Criza din 1878 a determinat ralierea ulterioară politico-militară a României la Tripla Alianță (1883).

În preajma primei mari conflagrații mondiale ministrul de externe al Imperiului Rusiei, Serghei Sazonov, susținut de țarul Nicolae al II-lea, a urmat cu stăruință o politică de câștigare a României și a regelui Carol I (1866-1914)¹³. Apropierea celor două state a culminat cu vizita țarului și a familiei imperiale ruse la Constanța din 14 iunie 1914 și cu discuțiile care au avut loc aici și ulterior la Sinaia între regele Carol I, președintele Consiliului de Miniștri, Ion I. C. Brătianu și ministrul rus de externe Serghei Sazonov. Ele au deschis calea acordului secret ruso-român din 1 octombrie 1914, la începutul Primului Război Mondial¹⁴.

BIBLIOGRAFIE

- Soreanu V. Mircea, *Marii vizirii Köprülü* (1656-1710), Editura Militară, București, 2002.
- Ionescu D., *Tratatul lui Gheorghe Ștefan cu rușii*, în „Revista istorică română”, III, 1933.
- Petrescu Ghenadie, Sturdza D. A., Sturdza D. C., *Acte și documente la istoria renașterii României*, vol. I, București, 1888.
- Petrescu Ghenadie, Sturdza D. A., Vartic Colescu, *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, București, 1900.
- Turghenev A. J., *Historica Russiae Monumenta*, t. II. Sankt Petersburg, 1842.
- Filitti I. C., *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și regulamentul organic*, București, 1934.

¹³ V. pe larg Serge Sazonov, *Les Années fatales*, Payot, Paris, 1927.

¹⁴ Constantin Diamandy, *Ma mission en Russie 1914-1918*, în „Revue des Deux Mondes”, din 15 februarie, 1929, pp. 813-814.